

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук, професору
КЕБІ Олександру Володимировичу

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора, професора
кафедри іноземних мов і методик їх навчання Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка**

ЧИКА Дениса Чабовича

**на дисертаційну роботу «Архітектоніко-семантична трансформація
тексту: прийом стирання (erasure) в літературі формальних обмежень»**

ГНАТЕНКА Сергія Олександровича,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки

за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Актуальність теми рецензованої дисертації Гнатенка Сергія Олександровича «Архітектоніко-семантична трансформація тексту: прийом стирання (erasure) в літературі формальних обмежень» зумовлена нагальною потребою вивчення «поезії стирання» в рецептивно-естетичному та порівняльно-типологічному аспектах і тому не викликає заперечення. Дисертація безперечно є «новим словом» в сучасному українському літературознавстві, оскільки в ній уперше системно розглядаються тексти сучасних американських і британських письменників Маттеї Гарві, Джанет Голмс, Рональда Джонсона, Тома Філіпса, Джен Бервін, Джоната Сафрана Фоера та ін. створені із використанням прийому стирання. Тож, без сумніву, ця дисертаційна робота є першим дослідженням у нашому

літературознавстві, яке зорієнтоване на системний аналіз прийому стирання в сучасній постмодерній літературі. Шануючи думку попередніх дослідників, праці яких дотичні до предмету дослідження, зокрема, Лесі Генералюк, Юрія Завадського, Василя Костюка і Вадима Денисенка, Світлани Підпригори, Юлії Починок та інших, Сергій Гнатенко розглядає праці англомовних постмодерністів, використовуючи теоретичні постулати Жака Деріди, Сари-Джейн Койл, Тревіса Макдональда, Браяна МакХейла, Каї Марчевської, Джона Наймана та ін. Досліджувані тексти дисертант розглядає, комплексно використовуючи контактено-генетичний, рецептивний, порівняльно-типологічний, структурний, культурно-історичний, герменевтичний та інші методи аналізу. Таке поєднання різних методів дозволило не лише проаналізувати основні теоретичні засади постмодерної літератури формальних обмежень, а й системно простежити формування авторських літературно-мистецьких практик застосування прийому стирання на матеріалі репрезентативних текстів в аспекті їхньої архітектоніко-семантичної трансформації.

Тож дисертація є вдалою науковою роботою, яка розширить сьогочасне розуміння специфіки архітектоніко-семантичних трансформацій тексту в англомовній постмодерній літературі формальних обмежень із використанням прийому стирання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертація має продуману структуру: мета роботи чітко сформульована, а поставлені у вступі завдання вирішуються в чотирьох поділених на підрозділи розділах. У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження; аргументовано актуальність теми дослідження та вибір дослідницької стратегії; представлено інформацію про зв'язок роботи з програмою роботи наукової школи «Проблема традицій та новаторства в літературі: компаративні аспекти» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; визначені мета, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічний ґрунт і основні методи дослідження; окреслено

наукову новизну отриманих результатів і їхнє теоретичне і практичне значення; подано дані про особистий внесок дисертанта, апробацію результатів та публікації.

Як задекларовано у вступі дисертації, мета роботи полягала у виконанні конкретних завдань, зокрема: визначення магістральних теоретичних засад дисертації і оцінка сучасних підходів до вивчення прийому стирання в літературі формальних обмежень; обґрунтування й дефініювання понять «література формальних обмежень» і «стирання»; дослідження прийому стирання як типового для постмодерної літератури з акцентом на його взаємозв'язках з іншими прийомами – інтертекстуальністю, гіпертекстуальністю, грою; розроблення методики аналізу мистецьких об'єктів, створених із застосуванням прийому стирання; визначення сутності архітектоніко-семантичних трансформацій тексту як наслідок використання прийому стирання в літературі формальних обмежень; виявлення особливостей жанрово-видових трансформацій у першотекстах і новотворах під впливом прийому стирання.

Слід наголосити, що дисертанту вдалося виконати поставлені завдання і прийти до однозначних і аргументованих висновків. Зрозуміло, що обрані для аналізу тексти англійських постмодерністів вже неодноразово були предметом аналізу зарубіжних дослідників, про що аргументовано свідчить список використаних джерел. Утім, це не завадило дисертанту прийти до власних обґрунтованих умовиводів, обравши найбільш репрезентативні постмодерні твори із використанням прийому стирання.

Попри традиційну структурованість дисертаційного тексту, зумовленої чинними вимогами до даного типу кваліфікаційних наукових праць, даній роботі притаманна органічна цілісність теоретичного та практичного аспектів дослідження. Теоретичний аспект проблематики засадничих для роботи понять розглянуто у розділі 1 «Архітектоніка і література формальних обмежень: теоретико-методологічне тлумачення понять», в якому спершу розглянуто еволюцію поняття «архітектоніка» в різноманітних аспектах.

Еволюцію зазначеного поняття простежено у працях Платона, Аристотеля, Марка Вітрувія, ренесансних учених, німецькій філософії ідеалізму, філософів і культурологів кінця ХІХ – середини ХХ ст. Згадується і про дотичне до дефініції «архітектоніка» поняття «структура» в інтерпретаціях французьких філософів ХХ ст. Жана-Поля Сартра, Моріса Мерло-Понті, Жюльєн Делеза. Окремо розглянуто потрактування архітектоніки в роботах сучасних українських літературознавців.

Також у розділі розглянуто теоретичне «постання» літературознавчих категорій, які, як обґрунтовується, є засадничими для сучасної «літератури формальних обмежень» (у тому числі – техне, дотепність, натхнення, гра), а також принципи французького літературного об'єднання «УЛПЮ».

У розділі 2 «Концептуальна сутність стирання як літературного прийому в добу постмодернізму» аргументується спостереження, що «стирання» як літературний прийом став «надбанням постмодерністської культури взагалі та літератури – зокрема» (с. 63) і є до певної міри наслідком естетичного еkleктизму. Для генологічного аналізу літературних текстів, у яких використано прийом стирання, дисертант застосував, – і, як простежується, вдало, – теоретичні підходи французького наратолога Жерара Женетта, зокрема його відоме потрактування гіпертекстуальності. У тексті роботи узагальнено, що незмінними атрибутами використання прийому стирання є: наявність гіпотексту; «стирання» словесних елементів у гіпотексті; формування архітектоніко-семантичних і гіпертекстуальних зв'язків між залишеними авторами одиницями гіпотексту. С. Гнатенко пропонує переконливу класифікацію літературних явищ стирання за двома принципами: розподіл кінцевих текстів у залежності від «якості» гіпотекстів (прецедентні чи маловідомі); розподіл текстів залежно від архітектонічних особливостей застосування техніки стирання (знищення гіпотексту чи його притлумлення). У цьому ж розділі підведено своєрідний підсумок студій над прийомом стирання.

У наступних розділах досліджено актуалізацію гіпотексту через

архітектонічні зміни і контекстуальні трансформації в текстах Рональда Джонсона, Тома Філіпса, а також жанрові трансформації сонету у Джен Бервін і трансформацію прийому стирання у книзі-гіпертексті Джонатана Сафрана Фоера «Дерево кодів». Переконливо та детально простежено те, як нові текстові утворення не лише актуалізують гіпотекст через архітектонічні зміни і контекстуальні трансформації, а й деавтоматизують семантику першоджерела (наприклад, епічну поему «Утрачений рай» Джона Мілтона), спонукають читачів до перепрочитання першоджерела та подальшої інтерпретації. Дисертант приходять до переконливого висновку, що «безкомпромісне скорочення гіпотекстів не скасовувало їхнього функціонального існування» (с. 176).

Наукова новизна одержаних результатів. Значимі результати дослідження можна окреслити такими положеннями:

- 1) уперше в українському літературознавстві комплексно аналізуються архітектоніко-семантичні трансформації текстів англомовних письменників-постмодерністів як наслідок застосування прийому стирання;
- 2) визначено перелік необхідних «вимог» для успішного застосування прийому стирання;
- 3) окреслено модифікації прийому стирання в англомовній постмодерній літературі формальних обмежень;
- 4) представлено класифікацію текстів, утворених за допомогою прийому стирання, відповідно до визначених принципів – відповідно до природи гіпотекстів і відповідно до архітектонічних особливостей;
- 5) у науковий обіг сучасного українського літературознавства введено репрезентативні тексти британських і американських письменників, де застосовується прийом стирання.

Практичне значення одержаних результатів. Прикладний характер отриманих результатів полягає в можливості їхнього використання в освітньому та науковому процесах у ЗВО – на заняттях із теорії літератури, порівняльного літературознавства, загальної та порівняльної генології, а

також у спецкурсах і подальших дослідженнях, присвячених вивченню жанрів літератури формальних обмежень і зарубіжної постмодерної літератури.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Результати роботи апробовано на 9-ти міжнародних, усеукраїнських і вишівських науково-практичних конференціях. Авторські напрацювання викладено в 7-ми публікаціях 2021-2023 рр. (з них – 4 статті у фахових виданнях України категорії «Б» (3 статті написані у співавторстві; внесок роботи дисертанта складає 80 %); 2 публікації у збірниках за результатами звітних наукових конференцій, а також публікація у зарубіжному збірнику тез за підсумками міжнародної конференції у Республіці Польща). Кількість і обсяг публікацій відповідають чинним вимогам до оприлюднення матеріалів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертація характеризується дотриманням логіко-структурної схеми дослідження, відповідністю наукових результатів задекларованій меті й завданням. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Загальна оцінка дисертації. Дисертаційна робота Сергія Гнатенка як за формою, так і за змістом, є завершеним науковим дослідженням. Утім, позитивно оцінюючи результати даної кваліфікаційної наукової праці в цілому, вважаємо за необхідне окреслити певні зауваження і побажання.

1. Назву розділу 1 сформульовано як «Архітектоніка і література формальних обмежень: теоретико-методологічне тлумачення понять», і, відповідно, у першому підрозділу цього розділу аналізується еволюція літературознавчого поняття «архітектоніка» від античної поетики до сучасного потрактування поняття (на жаль, згадувані в аналізі сучасні зарубіжні видання обмежуються енциклопедичним «Малим Ларусом» 2003 року). Однак, з огляду на підкреслений у дисертації семантичний потенціал словесного матеріалу літератури формальних обмежень, логічним був би акцент також і на еволюції поняття «семантика тексту» в другій половині ХХ – перших десятиліттях ХХІ ст.

2. Назва підрозділу 1.1 «Концептуальна еволюція поняття «архітектоніка»: загальнокультурний, науковий і літературознавчий аспекти» є суперечливою, бо протиставляє науку та літературознавство. Останнє ж, як окрема галузь знань, беззаперечно, належить до наукової сфери пізнання.

3. У підрозділі 1.2 автором дисертації зауважено, що поняття «література формальних обмежень» досі не отримало концептуального, системного і цілісного вивчення в українському літературознавстві (с. 42-43). Втім, так і не з'ясовується, хто ж першим вводить поняття «література формальних обмежень» у сучасне, і, зокрема, українське літературознавство, та чи є це адекватним перекладом відповідного терміну з англійської мови “constrained writing”. Водночас було б доречним, якби у дисертації було розглянуто такі поширені у англійському літературознавстві та базові для даного дослідження поняття, як “erasure poetry”, “found poetry” і “blackout poetry” (на с. 83, 84, 87, 89, 90 лише зазначається дефініція « поезія стирання» у перекладах цитат із праць тих чи інших зарубіжних дослідників).

4. Література формальних обмежень у дисертації хронологічно обмежується періодом постмодернізму (розділ 2). Однак, як відомо, прийом стирання у його первинному «експериментальному» варіанті зустрічаємо і набагато раніше, як, скажімо, у романі відомого англо-ірландського письменника XVIII ст. Л. Стерна «The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman» (1759-1767). Тож є потреба детальнішої відповіді на закономірне питання: чи прозова література формальних обмежень хронологічно з'являється лише з постановом об'єднання «УЛІПО» в 1960-му році і, відтак, у постмодерній літературі?

5. На с. 177 дисертації серед характерних рис постмодернізму, які є найближчими до поетики прийому стирання, вказано і таку рису, як «пошана мовчання» (мабуть, краще б – «пошана до мовчання»). Оскільки у тексті дисертації про цю рису, за нашим спостереженням, у контексті аналізованих творів окремо не йдеться, потребує додаткового з'ясування чи простежується

ця риса постмодерної поетики у тих текстах, які було обрано як репрезентативні для детального дослідження.

Висловлені зауваження та побажання в жодному разі не нівелюють цінності дисертаційної роботи Сергія Гнатенка. Отримані автором дисертації результати достовірні та переконливі, науково обґрунтовані, розширюють сучасні уявлення про застосування прийому стирання у постмодерній літературі формальних обмежень і творчість окремих сучасних англомовних письменників загалом, конкретизують та увиразнюють поступ сучасного українського літературознавства.

Отже, дисертація Сергія Олександровича ГНАТЕНКА на тему: «Архітектоніко-семантична трансформація тексту: прийом стирання (erasure) в літературі формальних обмежень» відповідає спеціальності 035 Філологія, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., а її автор, Сергій Олександрович ГНАТЕНКО, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент,

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри іноземних мов

і методик їх навчання

Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної

академії імені Тараса Шевченка

Денис ЧИК